

Tarkovics Gergely (1715-1841) hajdúdorogi éveiről

Az ukrán irodalom klasszikusa, a ruszinok régi irodalmának mély és avatott ismerője, Ivan Franko a ruszin nemzeti újjászületési mozgalom előfutárának, *Bacsinszky Andrásnak* jelentőségét méltatva rámutat arra is, hogy a püspök jelentős számú magas műveltségű, tudós hajlamú embert gyűjtött maga köré. Bacsinszky András közvetlen környezetéhez, bizalmasai közé tartozott – az ungvári szeminaryum tanára, majd prefectusa, a budai Egyetemi Nyomda cenzora, a későbbi eperjesi püspök – *Tarkovics Gergely* is. Életrajzával, literátori tevékenységével több irodalomtörténeti összefoglalás, tanulmány foglalkozik. Az 1805-ben József nádorhoz írott, Karamzin által is ismert és részben publikált ódáját I. Frankot követően, többen elemezték, míg *Fr. Tichý* alapos nyelvi értékelését is adta¹⁷. A hungarus szellemben született mű méltatásában mindmáig figyelmen kívül maradt az a tény, hogy a nádorhoz 1805-ben latinul és a korabeli Magyarországot lakó népek, nemzetiségek nyelvén egyaránt írtak dicsőítő verseket¹⁸. Tarkovicsnál az etnikai nemzetfelfogás, a keleti szlávokhoz fűződő közösségtudat egybekapcsolódott a soknemzetiségű Magyarország iránt érzett patriotizmussal.

A budai Egyetemi Nyomdánál a rutén, illír és román könyvek cenzoraként eltöltött éveiről (1804-1815) *Király Péter* és *Olena Rudlovcsak* tanulmányai tudósítanak, kiemelve, hogy a magyarországi népek nemzeti újjászületési mozgalmában nagy szerepet játszó nyomdánál viselt megbízatását nagyon komolyan és lelkiismeretesen végezte, alapos tájékozottsággal bírt a keleti szláv népi-nyelvi viszonyokról; az itt kifejtett tevékenysége a szláv könyvészet fejlődése szempontjából jelentős¹⁹. A pesti egyetem budai nyomdájának cenzoraként és korrektoraként Tarkovics Gergely gondozta a Munkácsi Egyházmegye számára 1804-ben Budán megjelent többkötetes egyházi szláv nyelvű Bibliát.²⁰ Számos adalék áll rendelkezésre a román nyelvű könyvkiadáshoz fűződő kapcsolatairól is²¹. Eperjesi működésének *Iván Macinszkij* adja sommás értékelését, hangsúlyozva, hogy az legkevésbé sem felelt meg

¹⁷ Tichý F.: Vývoj současného spisovného jazyka na Podkarpatské Rusi. Praha, 1938. 28-34

¹⁸ Käfer I.: Az Egyetemi Nyomda négyszáz éve. (1577-1977) Bp. 1977. 130-131.

¹⁹ Király P.: Der ruthenische Buchverlag in Ungarn und die Universitätsdruckerei von Ofen. Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae. Sectio historica. XXI. 1981. 14-22; Рудловчак О.: Біля джерел сучасності. Розвідки, статті, нариси. Пряшів. 1981. 244-249.

²⁰ Vö. Udvari I.: Данные о закарпатско-украинской (русинской официально-деловой письменности XVIII в. (о гайдудорожских годах Григория Тарковича). Studia Slavica Hungarica. XXXII. 1986. 70-73; még Vasvári Pál Társaság Füzetei. 3. Nyíregyháza, 1990. 33-34. Az e művekben megfogalmazottaktól gyökeresen eltérő véleményt ld. Sztripszky H.: A sajtóélet kezdetei Kárpátalján. Зоря-Найна II. évf. Ungvár 1942. 3-4 sz. 275-277, 289.

²¹ Veress E. - Domokos S.: A budai Egyetemi Nyomda román kiadványainak dokumentumai 1780-1848. Bp. 1982. 10, 63, 84, 137, 181, 196, 205, 207.

népe polgári-nemzeti újjászületési mozgalma elé állított feladatoknak²², mások azt emelik ki, hogy ott jelentős egyházmegyei könyvtárt gyűjtött össze²³.

Egyetlen feldolgozásból sem domborodik ki kellőképp *életének és munkásságának Hajdúdoroghoz kötődő szakasza*, sőt az arra vonatkozó adatok, megjegyzések tévesek, pontatlanok. Nem szorul bizonyításra, milyen fontos a dorogi korszakról szóló minden hiteles dokumentum, hiszen ezek, mondhatni új megvilágításba helyezik viszonyát a korabeli ruszin írásbeliséghez, fényt vetnek a ruszin művelődéstörténet jeles alakjához, *Bacsinszky András püspökhöz* fűződő kapcsolatára, új anyagot nyújtanak munkásságának az eddigieknél sokoldalúbb értékeléséhez, adalékokat szolgáltatnak egy késői hungarus-attitűd természetrajzához is.

A hajdúdorogi provenienciájú levéltári anyag alapján tisztáztam Tarkovics dorogi parochusságának kronológiai határait, továbbá hozzá kívánok szólni a magyar nyelvtudásáról kialakított képhez.

Tarkovics magyar nyelvtudásáról, dorogi parochusságának idejéről az eperjesi püspökség történetírójaként *Duchnovics Sándor* közölt először adatokat azt írva, hogy a leendő püspök 1793-1797 között működött Dorogon, hozzáteszi, hogy nem teljesen eredményesen, mivel nem ismerte elég jól a magyar nyelvet²⁴. A későbbi életrajzírók többsége mindkét Dorogra vonatkozó megjegyzését kritikátlanul átvette tőle; *Oleksza Misanics* irodalomtörténész szerint pedig 1800-ig élt Dorogon²⁵.

Dorog város 1789-től tárgyalt Bacsinszky püspökkel arról, hogy meg kíván válni *Kopcsay János* parochustól, Bacsinszky 1792-ben tájékoztatja a dorogi hadnagyot, majd a „Nemes Tanácsot és Communitast”, miért nem intézkedhetett korábban.

„Jól emlékezem rólla, minémű ígéretet tettem vala még 1789-dik esztendőben... mind azon által, hogy én azon ígéretemet ekkordig is bé nem teljesíttem, oka az, hogy éngemet mostanában említett esztendőben a Felső Bányai és Máramarusi elmulthatatlan, többnyire egész nyáron tartott utaim, ugyanakkori esztendőben Bétsbe való járásom, s ottan 1790-dik esztendőben is akkori tovább való mulatásom, következő képpen pedig mindjárt azon 90-dik 91-dik és 92. esztendőben is nem tsak a Felsőes Fejedelmink történt véletlen változásai, hanem a Nemes Magyar Hazánk, s Országunk hosszabb időkig tartatott gyűlései is annyira meggátoltak, hogy szükségképpen a Publicum nagyobb dolgait bővebben megfontolván ígéretemnek eleget nem tehettem, s azért is bételjesítését tsendesebb időkre, de mindazon által mindenkori emlékezetemnek halasztani kényszeríttem.”²⁶

A dorogiai ismételt sürgetésére Bacsinszky András a következő évben Tarkovics Gergelyt nevezi ki parochussá, s ugyanakkor Szabolcs vármegye és a Hajdú Kerület főesperesévé is.

²² Мацинський І.: Розмова сторіч. Пряшів. 1965. 166.

²³ Vö.: Beszkid M.: Kováts János. 1764-1834. Eredeti levelezések és egykorú források alapján. Bp. 1908.

²⁴ Духнович А.: Історія Пряшевської єпархії. Твори. I. 2. Пряшів, 1967. 494-496

²⁵ Мішанич О. В.: Література Закарпаття XVII-XVIII століть. Київ, 1964. 71.

²⁶ HPL. Fasc. 10. N. 16. 1792. november 28. E tárgyban magyar levelek: HPL Fasc. 10. N. 11. 1792. december 27; HPL Fasc. 10. N. 28. 1793. április 22.

Amely Böjt Elő Havának 17. napján a Nemes Városnak hozzám utasított követjei által küldött levelembé szándékomnak bételjesítését a követek által csak szóval jelentettem ki, azt most kinyilatkoztatom, hogy tudni illik ez eddig volt Parochus, úgymint Kopcsay János Canonicus és Vice-Esperes Eő Kigyelme helyébe Kedves Fiamat Tárkovics Gergelyt, aki ennek előtte egynéhány esztendőkig a Püspöki Iskolában Papságra menendő Ifiaknak Tanítója volt, most pedig tsak ugyan itt lévő seminariumokat mint Praefectus kormányozza, Kigyelmetek közzé Parochusnak, és egyszersmind Tekintetes Nemes Szabolcs Vármegyében, így nem különben Tekintetes Nemes Szabad Hajdú Városok kerületjében is a Napkeleti Szent Ritusunkon lévő Parochusok felett Feő Esperesnek rendelem...

Ungvár 22.-dik Martius 793²⁷

Az 1793 májusában Dorogra kinevezett Tarkovics a hungaro-rutén egyházközség parochusának teendőin kívül Szabolcs megye és a Hajdú kerület főespereseként a vegyes etnikumú alsó-szabolcsi esperesi kerületet is adminisztrálta. Mint fentebb rámutattunk, az esperesség nyelvi gyakorlatában a szinkretizmus érvényesült. Tarkovicsnak magyarul ír a dorogi magisztratus és a hadnagy, számtalan magyar levelet kap kerületéből is²⁸.

Az 1812-ig egyházi szláv, ill. ruszin nyelven vezetett dorogi anyakönyvbe ritkán tett bejegyzést, azt káplánja vezette. Figyelemre méltó viszont, hogy az ő idején elindított Halál oka rovatban ő is magyarul adja meg a halál okát: *fulladásban, hurutban, kelevénben, forróságban, öregségben, sinlésben, szárazbetegségben* stb. A levéltári anyag tehát nem támasztja alá *Duchnovics* megállapítását, miszerint Tarkovics magyar nyelvtudása alapvetően hiányos lett volna. Ellentmondanak annak a XVIII. századvégi hajdúsági és szabolcsi népi, nyelvi viszonyok, valamint Bacsinszky humánus nyelvi politikája. A tokaji görögkatolikus hívek 1797-ben magyar nyelvű levélben fordultak *Tarkovics Gergelyhez*, kérve őt legyen lelki atyjuk és parochusuk.²⁹

Említettem, hogy a vizsgált időszakban az alsó-szabolcsi esperesség több egyházközségében a *román nyelv volt a liturgia nyelve*. Talán itt jelentkezhett az igény, hogy Tarkovics románul megtanuljon?

Tarkovics 1793. május 15-én jött el az ungvári szemináriumról Dorogra. Innen 1798. novemberében távozott el új állomáshelyére – Ungvárra. 1798-tól három egyházi szláv, ill. ruszin nyelven írott körlevele maradt fenn³⁰, az anyakönyvek tanúsága szerint november 11-én temetett utoljára Dorogon.³¹

²⁷ HPL. Fasc. 10. N. 30. 1793. március 22.

²⁸ Tarkovicstól magyar nyelvű levelek: HPL. Fasc. 11. N. 44. 1794; Fasc. 12. N. 30. 1795; Fasc. 12. N. 21. 1795; Fasc. 12. N. 47. 1795; Fasc. 13. N. 37. 1797. stb. Tarkovics magyarul válaszol, magyar nyelven jegyzi le a tanúvallomásokat, végrendeletek szövegeit, magyarul esket, gyóntat stb. Tarkovicsnak magyar nyelvű levelek: HPL. Fasc. 11. N. 33. 1794; Fasc. 11. N. 30. 1794; Fasc. 12. N. 39. 1795; Fasc. 13. N. 3. 1796; Fasc. 13. N. 37. 1797., továbbá több tucatnyi levél.

²⁹ Vö. HPL. Fasc. XIV. № 20. 1797

³⁰ A körlevelek szövegét és nyelvi elemzését ld. *Studia Slavica Hungarica*. XXXII. 1986. 1-4. 63-100.

³¹ Meghaltak anyakönyve Hajdúdorog, 1798.